

DAKİKÎ-Yİ TUSÎ (Ö. 366/976)

PROF. DR. NİMET YILDIRIM*

ÖZ

Samanoğulları döneminin önde gelen şairlerinden biri, ayna zamanda Mesudî-yi Mervezî'den sonra *Şahnâme* yazan ikinci şair olan **Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed Dakikî-yi Tusî**'yi asıl üne kavuşturan onun İran ulusal değerleri başta olmak üzere kültürel mirasını aktarmayı amaçlayan *Şahnâme* yazımında ilk adımı atmış olmasıdır. Dakikî'nin bir övgü şairi olduğu konusunda tereddüt yoktur, yaşadığı dönemlerin övgü şairleri arasında yer almaktadır. Özellikle o dönem emirlerini öven şiirleriyle elde ettiği kazançla görkemli bir mal varlığı elde etmiş, Samanîler döneminde yaşamış ve şiirlerinde o hanedan emirlerini övmüştür. Dakikî'nin şiir tarzı Horasan şiir tarzıdır. Şiirleri IV./X. yüzyıl Samanî dönemi şiiri özellikleri taşır: konuları açısından doğa betimlemeleri, abartısız, övgülere yer verir. Bu dönem şiirlerinde yaygın olarak şarap, gül, bağ bahçe ve bahar tasvirleri, bilgi, akıl, sevgilinin yüzü, yanağı, zülüflerini konu olan şiirler çok yer alır. Kahramanlık şiirlerinin ikinci büyük usta şairi ulusal kahramanlık şiiri yazma dalında ad bırakan Dakikî-yi Tusî'dir. Bu türün bir sonraki ve en doruktaki ismi Firdevsî, onun *Şahnâme*'sinden tamamlamış olduğu yaklaşık bin dizeyi bir harfine bile dokunmadan ünlü *Şahnâme*'sine alarak günümüze gelmesini sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Dakikî-yi Tusî, İran Edebiyatı, İran şairleri.

ABSTRACT

* Prof. Dr. Nimet YILDIRIM, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi. Email: yildirim2002@hotmail.com, Web: nimetyildirim.com.tr; nyildirim.wordpress.com.

Abu Mansur Muhammad b. Ahmad Daqiqi Tusi was one of the poets of Samanid domination, he was the second poet after Mesudî-yi Mervezî in the field of Shahnameh (the book of king). Daqiqi wrote an epic history of Iran by the means of national values and transmission of cultural heritage. He was took alot of Money by praise poem about kings of that period. Dakiki style of poetry is the khorasan poetry style. His poems carries the features of the IV./X. Century and Samanids period and describe the nature terms. The subjects of this period widely are about wine, flowers, garden, spring descriptions, knowledge, wisdom and lover's face. Dakiki is the second great master poets of heroic poetry. Thousands couplets by him were included in the epic Shahname (Book of Kings) by the Persian epic poet Ferdowsi.

Keywords: Daqiqi Tusi, Iran Literature, Iran Poets

چکیده

"ابو منصور محمد بن احمد دقیقی طوسی" از شاعران دوره سامانیان بوده است، وی دومین شاعر شاهنامه سرای پس از "مسعود مروزی" بوده است. آنچه که وی را مورد توجه قرار داده تکیه بر ارزش های ملی و انتقال میراث فرهنگی در سرایش شاهنامه بوده است. بی تردید دقیقی از جمله شاعران ستایشی می باشد. وی با ستایش امرا و پادشاهان سامانی زمان خویش در شعرهایش ثروت زیادی را کسب کرده است. سبک شعر دقیقی سبک خراسانی می باشد که ویژگی شعرهای قرن ۵/۴ دوران سامانیان را دارد. موضوعات آن در زمینه توصیف طبیعت و ستایشات می باشد. در شعرهای این دوره بیشتر شراب، گل، باغ و باغچه، تصاویر بهار، دانش، عقل، چهره یار، گونه و زلف معشوق جای گرفته است. دقیقی در شعر حماسی دومین شاعری می باشد که در زمینه حماسه ملی شعر سروده است. امروزه از شعر دقیقی هزار بیت که فردوسی بدون تغییر در شاهنامه گنجانده به یادگار مانده است.

کلید واژه ها: دقیقی طوسی، ادبیات ایران، شاعران ایران

DAKİKÎ-Yİ TUSÎ

Samanîler döneminin önde gelen şairlerinden biri, aynı zamanda klasik çağların bir diğer ünlü bilgisi Mesudî-yi Mervezî'den sonra *Şahnâme*

yazan ikinci şair olan **Ebû Mansûr (Ammar b.) Muhammed b. Ahmed Dakikî-yi (Mervezî), Tusî¹, Muhammed-i Avfî**'ye göre "sözlerinde anlamlara son derece dikkat ettiği, kullandığı kelimeleri özenle seçtiği için "**Dakikî**" lakabıyla anılırdı".² Künyesi, Avfî'nin de aktardığı gibi "**Ebû Mansûr**"dur.³ Dakikî'nin doğum tarihi kesin olarak belli değildir. Ancak en güçlü ihtimallere göre IV./X. yüzyılın ilk yarısının ortalarında dünyaya gelmiştir. Bunun en önemli kanıtlarından biri övgüsü için şiir yazmış olduğu **Mansûr b. Nûh**'un 350-365 yılları arasında egemenlik sürmüş olmasıdır. Dakikî'nin onun sarayına yaklaşık 360 yıllarında girmiş olduğu düşünüldüğünde bu dönemlerde en az otuz yaşlarında bulunmalı ve buradan hareketle de doğum tarihi 330'lu yıllar olmalı. Öte yandan genç yaşta (365-370/975-980 yılları arasında) öldürülmüş olmasından hareketle doğum tarihi 320/932'lerden önceye götürülemez.⁴

Avfî'ye göre Dakikî, Tuslu; Hidâyet'e göre ise; ya bazıları tarafından kabul edildiği gibi Belhli ya da bir kısım araştırmacıların tespit ettiği gibi Semerkantlıdır.⁵ Lutf Ali Beg Âzer ise onun Semerkantlı olduğunu kaydeder. Buharalı olduğu da birtakım kaynaklarda aktarılır. Ancak bu görüşlerin hiçbirini kesin olarak kanıtlamak mümkün değildir.⁶

Avfî'nin yukarıda verdiğimiz tesbitinin yanısıra "Dakikî" kelimesi *Şahnâme*'de ve Gazayirî-yi Razi'nin dizelerinde, öte yandan **Utbi** ve **Beyhaki** gibi ünlü tarihçilerin eserlerinde de geçtiği gibi "*un*" anlamındaki "dakik" kelimesinden alınmadır. Dakikî kelimesi Arapçada "*un satan*,

¹ Bazı kaynaklarda adı: "**Muhammed b. Ahmed**" bazılarında ise "**Muhammed b. Muhammed b. Ahmed**" şekillerinde de geçmektedir. (Furuzânfer, *Sohen u Sohenverân*, s. 28); ez-Zerîa, IX/1, 327.

² Avfî, *Lübâbu'l-elbâb*, II, 11; Furuzânfer, *Sohen u Sohenverân*, s. 28; Muderris, *Reyhânetu'l-edeb*, II, 224; Safâ, *Târîh-i Edebiyyât Der Îrân*, I, 408; Dakikî, *Divân*, s. 7; Hayyâmpûr, *Ferheng-i Sohenverân*, "Dakikî-yi Mervezî" I, 341; Bakırî Ferd vdğr., *Târîh-i Edebiyyât-i Îrân*, I, 212; *Eserâferînân*, "Dakikî-yi Mervezî", III, 43.

³ Avfî, *Lübâbu'l-elbâb*, II, 11; Furuzânfer, *Sohen u Sohenverân*, s. 28.

⁴ Safâ, *Târîh-i Edebiyyât*, I, 408-409; Safâ, *Hemâseserâyî*, s. 177; Rypka, *History of Iranian Literature*, s. 153-154; Debîrsiyakî, *Pîşâhengân-i Şîr-i Pârsî*, s. 100; Mutlâk, Celâl Halikî, "Dakikî", *DZEF*, III, 205.

⁵ Hidâyet, *Mecmau'l-fusahâ*, II, 641; Rypka, *History of Iranian Literature*, s. 154; Furuzânfer, *Târîh-i Edebiyyât-i Îrân*, s. 109.

⁶ Furuzânfer, *Sohen u Sohenverân*, s. 28; Safâ, *Târîh-i Edebiyyât*, I, 409; Furuzânfer, *Târîh-i Edebiyyât-i Îrân*, s. 109; Mutlâk, Celâl Halikî, "Dakikî", *DZEF*, III, 205.

değirmenci" anlamlarında kullanılır. Kaynaklarda bu konudaki kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla şair gençlik yıllarında babası ya da atalarıyla birlikte değirmencilikle uğraştığı için bu nitelemeyle ün kazanmıştır.⁷

Emin Ahmed-i Razî, *Heft İklîm* adlı tezkiresinde Dakikî'yi şöyle anlatır: "Ulu şairlerden biri olan Dakikî, duygularını dizelere aktarmada hayat suyunu bile gölgelerde bırakacak kadar ince, etkileyici ve çekici bir dil kullanırdı. Kaynaklarda ve şair tezkirelerinde aktarıldığına göre, Samanoğulları, Acem hükümdarlarının geçmişte yaptıklarını ve tarihlerini kayda almak istediklerinde o dönemler henüz manzum yazma pek gelişmemişti. Nuh b. Mansur çağın en ulu şairi Dakikî'ye bu görevi verdi. Dakikî de bazılarınınca göre 20.000 dize bazılarınınca da Goştâsp hikayesini 1.000 dize kadar kaleme aldı. Ancak bu önemli eseri bitirmeden kölesi tarafından öldürüldü."⁸

Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed Dakikî, adı Müslüman adı olsa da özellikle batılı araştırmacılarca Zerdüşt inancını benimsemiş biri olarak kabul edilir. Söz konusu araştırmacılar buna gerekçe olarak da şairin dizelerindeki yoğun Zerdüşt inancı ve Zerdüştlük renkleri taşıyan içeriği temel alırlar. Ancak E. G. Browne, bu konuda şöyle bir tespitte bulunur: "*Kanımca onun Zerdüşt değerlerini öven ve ön plana çıkaran şiirleri bu araştırmacılar tarafından abartılarak böyle bir sonuca varılmıştır. Onları bu yargıya götüren Dakikî'nin şiirinde Zerdüşt inancını övmesi, bir tek noktaya dayanmaktadır. O da bu inancın şarap içmeği yasaklamamış olmasıdır. Çünkü günümüzde de şarap Zerdüşt İnanırlarının günlük yaşantılarında çok kullandıkları bir içecektir.*"⁹

Dakikî'yi asıl üne kavuşturan, onun İran ulusal değerleri başta olmak üzere kültürel mirasını sözlü anlatılardan derleyip toparlayarak gelecek kuşaklara aktarmayı amaçlayan *Şahnâme* yazımında ilk adımı atmış olmasıdır. Onun, *Goştâspnâme* adıyla bilinen ve "Zerdüşt'ün ortaya çıkışı", "peygamberliğini ilan etmesi", "Zerdüşt inancının geniş kitlelere ulaştırılması" gibi konulara yer veren eseri, ilk bölümlerini kaleme aldıktan sonra öldürülmesiyle yarım kaldı. Daha sonra Firdevsî gördüğü bir düşünce sonrasında (bu düşünce büyük bir ihtimalle şairane hayal gücüyle kurgula-

⁷ Furûzânfer, *Târîh-i Edebiyyât-i Îrân*, s. 108.

⁸ Razî, *Heft İklîm*, III, 1579.

⁹ Browne, *Târîh-i Edebî-yi Îrân*, I, 669.

nan bir düştü) Dakikî'nin sözü edilen şiirlerini eleştirerek *Şahnâme*'sine aldı.¹⁰

Theodor Nöldeke, *Şahnâme*'nin bazı bölümlerini inceledikten sonra Firdevsî'nin, Dakikî'yi eleştirmekte haklı olmadığını söyler. Bu görüşü doğrudur. Kaynaklar, Dakikî'nin çağdaşları katında son derece değerli bir makama ve saygınlığa sahip olduğunu aktarırlar. O yüzden Amid Esad, Ferruhî'yi, Emir Ebu'l-Muzaffer ile tanıştırmak için götürdüğünde ona şöyle demiştir: "Efendim; sana Dakikî'nin bu dünyadan göçmesinden sonra evrenin gözlerinin onun gibisini görmediği bir şair getirdim." Utbî'nin Samanî dönemi şairleri hakkında verdiği bilgilerden de Dakikî'nin çağdaşları katındaki saygınlığı ve ululuğu anlaşılmaktadır.¹¹

Ülkesinin eski çağlarıyla ilgilenen şairleri arasında en aydınlık çehre Dakikî'dir. Önceleri batılıların daha çok Al-i Muhtâc adıyla andıkları Çağanîler emirlerinin şairi olarak şiir söylemeğe başlamış, onların saraylarına bağlı bir şair olarak ilerlemiştir.¹²

Dakikî'nin Zerdüşt dini bağlılarından olup olmadığı klasik dönemlerden bugüne hep tartışılır. Bazıları Müslüman adı ve künyesinden dolayı onun bu inanç sistemini benimsediğini şüpheyle karşılarlar. Ancak o dönemlerde benzeri isimler taşıyıp da Zerdüşt inancını benimsediklerinde şüphe bulunmayan bazı önemli kişilerin varlığı söz konusu şüpheleri ortadan kaldırmaktadır. Öte yandan şairin Zerdüşt dini esaslarını benimsediği ve o dinden olduğuna kanıt olabilecek dizeleri de vardır:

دقیقی چار خصلت برگزیدست

به گیتی از همه نیکی و زشتی

لب یاقوت رنگ و ناله چنگ

می خون رنگ و دین زردهشتی

Dakikî dört özelliği seçmiştir

Dünyada bütün güzellikler ve çirkinliklerden:

¹⁰ Browne, *Târih-i Edebî-yi Îrân*, I, 670-671.

¹¹ Browne, *Târih-i Edebî-yi Îrân*, I, 670-671.

¹² Berthels, *Târih-i Edebiyyât-i Fârsî*, I, 248-250; Zerrînkûb, *Bâ Kârân-i Hulle*, s.

*Yakut renkli dudak, çeng nağmesi,
Kan kırmızısı şarap ve Zerdüşt inancı.*¹³

Dakikî'nin Zerdüşt inancına işaretlerde bulunması ve bu inanışa ilgi duyması sadece bu dizeleriyle sınırlı değildir. Şiirlerinde övdüğü kişilerin üstün özelliklerini sıralarken, sevgilisinden söz ederken de zaman zaman bu dinsel inanışa değinir ve onunla ilgili övgü dolu sözler söyler. Elbette Zerdüşt bağılı bir sevgiliye hitap etmek bir gazel şairi için şaşırıcı olmasa gerek. Ancak onun yaşadığı çağ ve çevre antik çağın gelenek ve göreneklerini dirilterek yeniden gündeme alma, bu konuya ilgi duyma konusu canlı olsa da Samanîler döneminde Horasan bölgesinin tamamında herhangi bir şairin şu dizelerle kendisine hitap edebileceği hangi hükümdar ya da hangi emir gösterilebilir?

بینم آخر روزی به کام دل خود را

گهی ایارده خوانم شها گهی خرده

Sonunda gönül arzuma erişmiş göreceğim kendimi;

*Ey hükümdar! Bazen Avesta tefsirini ve Horde Avesta'yı okursam.*¹⁴

یکی زردشت وارم آرزویست

که پیشت زند را بر خوانم از بر

Zerdüşt gibi bir kez Avesta'nın tefsirini

*senin huzurunda ezberden okumayı arzuluyorum.*¹⁵

به یزدان که هرگز نبیند بهشت

کسی کاو ندارد ره زردهشت

Yemin olsun Yezdân'a, göremez asla cenneti,

¹³ Dakikî, *Divân*, s. 106 (beyit; 1231); Razî, *el-Mucev* (Kazvinî), s. 261.

¹⁴ Dakikî, *Divân*, s. 105 (beyit; 1211).

¹⁵ Dakikî, *Divân*, s. 102 (beyit; 1155).

*Zerdüşt'ün yolunda yürümeyen kişi.*¹⁶

Bu ve daha başka dizeleri şairin Zerdüşt dini bağlıları arasında yer aldığına kanıt olarak aktarılır. Dakikî, Zerdüşt inancına bağlı olduğunu hiçbir zaman gizlememiş ve çekinmeden her ortamda bu inanış bağlarından olduğunu açıkça belirtmiştir.¹⁷

Ancak onun Zerdüştilik inancını benimsediğini söyleyenlerin karşısında karşı görüşleri savunanlar da vardır. Öte yandan IV./X. yüzyılda Buhara emirlerinin inancını açıktan bildiren bir Zerdüşt bağlısını saraylarına almaları oldukça zor görülmektedir. Bundan da öte Dakikî o dönemler atalarının bu inancını taşıyorsa bile en azından onu açığa vurmaması ve özenle gizlemesi gerekirdi. Bu konuda şu da apaçık bir gerçek ki; burada Zerdüşt inancını hatırlatmak bir taraftan da ülkenin geçmişine ve değerlerine saygının bir göstergesiydi. Bir yandan da Dakikî'nin güçlü ve paha biçilmez bir proje olarak *Şahnâme* projesini sunarak İran halklarına Zerdüşt inancını iletme ve onlar arasında geliştirmek gibi büyük bir işi başardı. O, Zerdüşt inancını yazmak, Zerdüşt inancına ait erişebildiği bütün metinleri kılı kırk yararcasına inceleyerek öğrenmek ve sonra da onları derleyerek ölümsüzlüğe kavuşturma amacını taşıyordu. Bundan da öte onun Zerdüştiliği övdüğü şiirde hemen şaraptan söz etmesinin ardından bu konunun gelmesi boşuna değildir. Sonuçta yeni inanış sistemi İslâmiyet'in İranşehr coğrafyasında kök salmasından sonra şarap gizli olarak Zerdüştiler tarafından da yapılıyordu. Bu yüzden şiirlerde hep meyhane sahipleri ve işletenleri de "Pir-i Muğan" diye bilinir.¹⁸

Ancak bütün bunlar Dakikî'nin şarap ve eğlence düşkünü olduğunu göstermez. Onun şiirlerinden günümüze gelenler arasında sosyal, siyasal içerikli ve insan ilişkilerine yer veren bölümler de vardır. Ona göre ülke ve hükümdarlık ne şahinle, ne bir kükreyen aslanla ne de herhangi bir araçla ele geçirilebilecek bir av değildir. Bütün bu güç iki şeyle kazanılabilir: bunlardan biri ipek gibi Hint kılıcı, diğeri de safran renkli kızıl altın.

به دو چیز گیرند مر مملکت را

¹⁶ Dakikî, *Divân*, s. 111 (beyit: 1335).

¹⁷ Furuzânfer, *Sohen u Sohenverân*, s. 29.

¹⁸ Berthels, *Târîh-i Edebiyyât-i Fârsî*, I, 250.

یکی پرنیانی یکی زعفرانی
یکی زر نام ملک بر نبشته
دگر آهن آبداده‌ی یمانی
کرا بویه‌ی وصلت ملک خیزد
یکی جنبشی بایدش آسمانی
زبانی سخنگوی و دستی گشاده
دلی همش کینه همش مهربانی
که ملکت شکاریست کو را نگیرد
عقاب پرنده نه شیر ژیانی
دو چیزست کو را به بند اندر آرد
یکی تیغ هندی دگر زر کانی
به شمشیر باید گرفتن مر او را
به دینار بستنش پای ار توانی
کرا بخت و دینار و شمشیر باشد
نباید تن تهم و پشت کیانی
خرد باید آن جا و جود و شجاعت
فلک کی دهد مملکت رایگانی

Ülke iki şeyle kazanılır;

İpek gibi kılıçla ve kızıl altınla.

Biri üzerine hükümdarın adı yazılı altın,

Diğeri su verilmiş çelik Yemen kılıcı.

Hükümdarlık tahtına erişmek isteyen,

Gök gibi hep hareketli olmalı, hiç durmamalı.

*Söz söylemesini bilen bir dili ve cömert bir eli olmalı.
 Gönlünde hem kin hem sevgi olmalı.
 Çünkü ülke öyle çetin bir av ki;
 Onu ne uçan kartal ve ne kükreyen aslan avlayabilir.
 Onu ağa düşürecek iki şey vardır;
 Birisi Hint kılıcı, diğeri de ocağmdan çıkarılmış altın.
 Ülke kılıçla alınmalı,
 Dinarla da korunabilirse korunmalı.
 Bahtı, dinarı ve kılıcı olana,
 İri ten de ululuk desteği de gerekmez.
 İşte o zaman akıl, cömertlik ve yürek gerek;
 Gökler karşılıksız verir mi hiç hükümdarlığı? ¹⁹*

Bu şiirinde altın ve kılıç betimlemeleri, bu iki önemli varlığı fatihlik ve yeryüzü hükümdarlığının gerekleri sayması şüphesiz sadece dillendirdiği duygularındaki eşsiz benzetmeleriyle akıl ile duygu dengelemesini değil, güçlü ihtimallerle antik dönemlerin geleneklerinden dünya fatihliğini unutulmuşluktan kurtarıp kendisinin de yaşadığı bu değerlerin ve geleneklerin diriltilmesine hazır olan çağda şiirleriyle canlandırmaktadır. ²⁰ Bu alabildiğine sade ve güçlü şiiri nice şairler taklid etmek istemişler ama bir türlü onun inceliklerine ve erginliğine ulaşmayı başaramamışlardır.

IV./X. yüzyıl Deri Şiiri, Orta Asya ve Horasan bölgelerinde yaşamış şairlerin şiirleriyle yüceliğin doruklarına erişmiştir. Genelde bu dönem şairleri çoğunlukla Samanî saraylarına bağlı şairlerdir. Bu arada o dönem edebiyatı ve edebiyat ürünlerinin sadece saray edebiyatı olmadığını da unutmamak gerek. Yine söz konusu dönem eserleri ve şiirlerinin tanıklığıyla o çağlarda halktan kimselerin de içli ve özlü lirik şiirler söyledikleri, efsaneler anlattıkları; sözlerini atasözleri ve özlü sözlerle süsledikleri

¹⁹ Dakikî, *Divân*, s. 107 (beyit; 1244-55); Lazard, *Eşâr-i Perâkende*, s. 166.

²⁰ Zerrînkûb, *Bâ Kârân-i Hulle*, s. 21.

bilinmektedir. Ancak o çağlarda sayılı ve belli kişiler öne çıkabilir ve adlarını duyurabilirlerdi. Bu yüzden halk şiirleri ve halk edebiyatı ürünlerinin günümüze kadar ulaşma imkanları asla yoktu. Buna rağmen eldeki birtakım canlı halk edebiyatı ürünlerinin günümüzde İran ve Tacikistan halkları arasında yaygın eserleri içlerinde antik dönemlerin derinliklerinden yansımalar ve sesler taşımaktadır. Ancak söz konusu dönemlerin sözlü halk edebiyatı ürünleri henüz gereği ve yaşta olduğu gibi derlenmemiş olmasının yanı sıra o çağların sözlü halk edebiyat ürünlerini şimdilerde değerlendirip sonuca erişme o kadar da kolay olmayacaktır. Ancak o dönemlerin sözlü edebiyatlarından elimizde olan örnekler şiirin ve şairlerin o dönemler ne denli yücelerde olduğunu göstermektedir.²¹

O dönem saray şairleri bile her zaman egemenler ve güç sahipleri karşısında dalkavukluk yapan kişiler değillerdi. Zaman zaman onlar ve çevreleriyle ilgili yanlış gördükleri konuda eleştirilerini iletmek için ne gerekiyorsa söylerlerdi. Söz konusu yılların böylesi eleştirel şiirlerinden günümüze gelenleri fazla değildir. Çünkü o dönemler sadece egemenler ve güç sahibi kişiler kendileri için özel kütüphaneler oluşturabiliyorlardı. O zamanlar kitap çok pahalı ve az bulunur bir değerdi. Onları okuyanlar da daha çok edebiyatın işlerine yarayan kısmıyla ilgileniyorlar, eleştiri şiirlerine hiç bakmıyorlardı bile.²²

Bazı şairlerin adlarıyla eserleriyle öylesine ayrılamaz bir şekilde iç içe girmiştir ki; şair anılınca eseri, eser anılınca da hemen şairi akla gelir. Dakikî adı anıldığında akla *Goştâspnâme*'sinin gelmesi gibi. Gerçekte Dakikî'nin en başarılı olduğu şiir türü kahramanlık anlatıları değildir. O kahramanlık şiirlerinden daha çok gazel türünde şairliğinin doruklarına yücelmiştir. Genel bir değerlendirmeye Dakikî, kahramanlık şiirinde mat bir renkleyen, övgü şiirlerinde az renkli, aşk şiirlerinde ise şiiri alabildiğine net ve rengarenk tonlarda bir büyük söz ustasıdır.²³

Dakikî hakkında yapılmış araştırmalar; onun gençlik yıllarında şiir yazmaya başladığı ve yine genç yaşta öldürüldüğünü göstermektedir. Firdevsî de *Şahnâme-yi Ebû Mansûrî*'nin nazmedilmesi konusunda kendisinden *Şahnâme*'sinde söz ederken onu "genç" nitelemesiyle anar.²⁴

²¹ Berthels, *Târîh-i Edebiyyât-i Fârsî*, I, 255.

²² Berthels, *Târîh-i Edebiyyât-i Fârsî*, I, 256.

²³ Zerkânî, *Târîh-i Edebî-yi Îrân*, s. 366.

²⁴ Safâ, *Târîh-i Edebiyyât*, I, 409-410.

Dakikî'nin öldürüldüğü tarih kesinlikle 470-471 yılından öncedir. Çünkü Firdevsî aynı yıl *Şahnâme-yi Ebû Mansûrî*'yi nazmetmeğe başlamış, yine Firdevsî'nin ifadeleriyle Dakikî o yıllarda öldürülmüş ve Firdevsî onun yarım kalan eserini tamamlamak için bu işe başlamıştır. Öte yandan Nûh b. Mansûr'u (eg. 365-387) şiirlerinde övmesinden hareketle 365 yılında hayatta olduğu anlaşılmaktadır. Bütün bu kanıtların ışığında Dakikî'nin öldürüldüğü tarih 366-369 yılları arası olarak kabul edilir.²⁵

ÖVDÜĞÜ KİŞİLER

Dakikî'nin bir övgü şairi olduğu konusunda tereddüt yoktur. Ferruhî-yi Sistanî ve diğer şairlerin şiirlerindeki onunla ilgili değerlendirmelerini konu alan işaretler de bu durumu onaylamaktadır. Ruhsal yapısı da uygun olduğu için yaşlılık ve erginlik dönemlerinde bile övgü şiirleri yazmayı sürdürmüştür. Bunun en önemli gerekçesi de yeteneklerinin kaside şairliğinde çok gelişmiş olmasıdır. Tagazzül ve övgü şiiri söyleme onun yaradılışı ve yapısıyla örtüşmektedir. Bunun yanı sıra Dakikî savaş şiirleri yazmada o kadar da yetenekli değildir. Firdevsî onun binden fazla dizesini *Şahnâme*'sine alması ve yer yer de eleştirmesinde haksız da değildir. Her halükarda Firdevsî'nin, Goştasp ve Ercâsp'tan söz eden bu bin dizeyi *Şahnâme*'sine aktarması antik İran'da dinsel kahramanlık anlatılarıyla, ulusal kahramanlık anlatılarının kesiştiği ve örtüştüğü nokta olarak dikkat çeker.²⁶

Dakikî yaşadığı çağın övgü şairleri arasında yer almaktadır. Özellikle o dönem emirlerini öven şiirleriyle elde ettiği kazançla görkemli bir mal varlığı elde etmişti. Aynı zamanda o dönemlerin en önde gelen şairiydi. Firdevsî bu konuda onunla ilgili şunları söyler: "*Ulular ona hep hazîne verdiler, hep değer verdiler.*" Şiirlerinde en çok Samanî emirlerinden ikisini övdü. Bunlardan biri **Mansur b. Nuh**, diğeri de **Nuh b. Mansur** idi. Dakikî'nin övdüğü diğer emirler arasında **Ali b. İlyas Ağacı** de yer almaktadır. Kendisi de şiir söyleyen, birkaç parça şiiri *Lubâbu'l-elbâb* ile *Luğat-i Furs*'ta yer alan Sealibî'nin deyimiyle Arapça şiirler de söyleyen, Arapça şiirlerini de kendisi Farsçaya çeviren, divanı Horasan'da yaygın olarak

²⁵ Safâ, *Târîh-i Edebiyyât*, I, 411; Djalal Khaleghi-Motlagh, Daqîqî, Abû Mansûr Ahmad", <http://www.iranicaonline.org>; Mutlâk, Celâl Halikî, "Dakikî", *DZEE*, III, 205.

²⁶ Zerrînkûb, *Bâ Kârvân-i Hulle*, s. 26.

okunan ünlü Fars şairlerinden Ağacî, Avfî'nin deyimiyle Dakikî'nin şiirlerinde övdüğü emirlerden biridir. Dakikî'nin övdüğü bir diğer kişilik de klasik Fars edebiyatının güçlü söz ustalarından **Ferruhî-yi Sistanî**'nin de bir zamanlar sarayında bulunduğu ve ünlü "Dağgâh" kasidesini övgüsü için söylediği **Ebu'l-Muzaffer Çağanî**'dir. Dakikî'nin şiirlerinde övdüğü, adlarına yer verdiği emirler arasında kendisiyle ilgili bir kaside yazdığı **Mîr Ebû Saîd** ile genç yaşta ölümü üzerine güzel ve üzüntü dolu bir mersiye yazdığı **Ebû Nasr** da yer almaktadır.²⁷

Samanîler döneminde yaşamış ve daha çok o hanedanın emirlerini şiirlerinde övmüş olan Dakikî, Çağanî emirlerinin, daha sonra da Nasr b. Sebüktegin'in sarayına girmiştir. Daha sonraki dönem **Gazneli Sultan Mahmud**'un sarayına yol bulmuş ve şiirlerinde onu da övmüştür.²⁸

Dakikî hem Samanî ve hem de Çağanî emirleriyle çağdaştır. Her iki hanedanın hükümdarlarını da şiirlerinde övmektedir. Dizelerinde övgülerine yer verdiği en ünlüler:

1. Samanî emiri **Ebû Sâlih Mansûr b. Nûh** (eg. 350-365). Bu emirin övgüsü için kaleme aldığı dizeler Avfî'nin *Lubâbu'l-elbâb*'ında aktarılmaktadır.

2. Samanî emiri **Ebu'l-Kâsım Nûh b. Mansûr** (eg. 365-367). Bu emirle ilgili övgü dolu dizeler yine Avfî'nin adı geçen eserinde yer almaktadır. Büyük bir ihtimalle Dakikî bu emirin emriyle *Şahnâme*'yi nazmetmeğe başlamıştır.

3. Kendisi de şair ve edebiyatçı olan aynı zamanda Mencîk ve Ferruhî'nin de memduhları arasında yer alan Çağanî emiri **Emir Fahrud-devle Ahmed b. Muhammed**. Dakikî, Âl-i Muhtâc emirlerinin saraylarında bulunmuş, şiirlerinde onları övmüş ve önemli miktarda hediyeler almıştır. **Muizzî** ve **Ferruhî** gibi ünlü şairler de bu konuya şiirlerinde yer vermişlerdir.²⁹

4. Dakikî'nin şiirlerinde birkaç kez kendisinden övgüyle söz ettiği **Emir Ebû Sa'd Muzaffer**.

²⁷ Furuzânfer, *Târîh-i Edebiyyât-i Îrân*, s. 109-111.

²⁸ Hidâyet, *Mecmau'l-fusahâ*, II, 641.

²⁹ Nizâmî-yi Arûzî, *Çehâr Makâle*, s. 63; Safâ, *Târîh-i Edebiyyât*, I, 411-412; Dakikî, *Divân*, s. 10-11.

5. Çağânî emirlerinden **Ebû Nasr**, Dakikî'nin onun ölümünde mersiye söylediği bilinmektedir.

Samanîler döneminde bu hanedanın bütün emirlerinden şiir ve edebiyat kendisine yaraşır uygun ortam ve güçlü destekler bulmuş olsa da özellikle **Nûh b. Mansûr** edebiyatın gelişmesi ve şairlerin desteklenmesi konusunda son derece önemli adımlar atmış, bu alanda alabildiğine çok yönlü gelişmelere ortam hazırlamıştır. Özellikle onun döneminde İran ulusal değerlerini bir araya toplayan ve kültürel miraslarının bir ansiklopedisi sayılan, ulusal övünç kaynağı *Şahnâmelerin* oluşturulması için gösterilen gayretler, yoğun destekler, bazılarınca "Acem'in *Kur'ân'ı*" nitelemesiyle bilinen *Şahnâme*'nin temellerinin bu dönemlerde atılmış olması sözü edilen hükümdar döneminin en önemli gelişmeleri arasında yer alır.³⁰

Şiiri

III./IX. yüzyılın başlarından itibaren yavaş yavaş Farsça şiir söyleyen büyük şairler ortaya çıkmaya başladı. Yaklaşık olarak III./IX. yüzyılın ikinci yarısının tamamı ve IV./X. yüzyılın üç çeyreğini kapsayan Samanîler dönemi gerçekte Fars dili ve edebiyatının gelişme ve olgunluğa erişme dönemi olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde **Ebû Şekûr-i Belhî**, **Ebu'l-Müeyyed-i Belhî**, **Ebu'l-Hasan Şehîd-i Belhî**, **Rudekî-yi Semerkandî**, **Dakikî-yi Tusî**, **Ammâre-yi Mervezî** ve **Kisâi-yi Mervezî** gibi büyük şairler yetişti. Burada adı geçenler ve diğerleri Fars şiiri ve edebiyatına son derece önem ve itibar kazandırdı ve bir bakıma gerçekte bu dilin görkemli yapısının temellerini attılar. Söz konusu şairlerin şiirlerinde kullandıkları dillerinin sadeliği, akıcılığı, anlam derinlikleri, mazmunlar, öte yandan bu söz ustalarının milletlerinin gelenek ve göreneklerine, ulusal övünç kaynaklarına son derece yakın ilgi duymaları, eserlerinde açıkça gözlenen neş'e ve sevinç, yine şiirlerinde kullandıkları sade ve doğal harika teşbihler bu dönemin özgün edebî özellikleri arasında yer almaktadır.³¹

Bu dönem şairleri övgü içerikli şiirlerinde daha çok Bozorgmihr'in aklı öne çıkarmasını, Enuşirvân'ın adaletini, Hüsrev Pervîz ile Feri-

³⁰ Şiblî-yi Numanî, *Şi'ru'l-Acem*, I, 37.

³¹ Mutemen, *Tahavvul-i Şi'r-i Fârsî*, s. 132.

dun'un ihtişamını, Rüstem ve İsfندیار'ın şecaatini örnek göstererek övüyorlardı. Yine bu dönemde manzum ve mensur *Şahnâmelerin* yazılması, vatan sevgisi, ulusal değerlere sıkı sıkıya bağlılık ve İran sevgisinin göstergesidir. Övgü içerikli şiirlerde genellikle zor anlaşılır ya da abartı dolu ifadeler fazla görülmez.³²

Dakikî şüphesiz IV./X. yüzyılın en büyük şairlerinden biridir. Değişik şiir türlerindeki eserleri, şiirin bütün dallarında göstermiş olduğu yetenek ve etkileyici güç, sözünün fasihliği ve tarzının akıcılığı, ifade ve beyan gücü, zihinsel dikkat ve kavrayışını açıkça göstermektedir. Firdevsî'nin onu "sade yazım tarzı", "güzel söz söyleyen" ve "akıcı tarzlı" nitelendirmeleriyle övmesi boşuna değildir. Dakikî özellikle övgü içerikli kaside tarzını doruklara çıkarmış bir şairdir. Bu alanda kendisi de mahareti ve yeteneğini överek anlatır. Bazı kasideleri kendisinden sonra gelen kaside ustaları tarafından çok beğenilmiştir. Öte yandan sonraki dönem şairleri onu Ferruhî gibi en büyük şairler kategorisinde değerlendirmişlerdir.³³

شب سیاه بدان زلفکان تو ماند
 سپید روز به پاکی رخان تو ماند
 عقیق را چو بسایند نیک سوده گران
 که آبدار بود به لبان تو ماند
 به بوستان ملوکان هزار گشتم بیش
 گل شکفته به رخسارکان تو ماند
 دو چشم آهو و دو نرگس شکفته بیار
 درست و راست بدان چشمکان تو ماند
 کمان بابلیان دیدم و طرازی تیر
 که برکشیده شود به ابروان تو ماند

³² Mutemen, *Tahavvul-i Şi'r-i Fârsî*, s. 132.

³³ Safâ, *Târîh-i Edebiyyât*, I, 415.

ترا به سروین بالا قیاس نتوان کرد
 که سرو را قد و بالا بدان تو ماند
Karanlık gece, zülüflerine benzer senin,
Aydınlık gündüz ışıldayan yanaklarına benzer senin.
Yakutu iyi işlemişlerse oymacılar,
Ve de suluysa dudaklarına benzer senin.
Dolaştım krallar bahçesinde binlerce kez,
Tomurcuk güller yanaklarına benzer senin.
Ceylanın iki gözü, meyveye durmuş iki nergis,
Doğrusu gözlerine benzer senin.
Babillilerin yaylarını gördüm, Taraz okunu gördüm;
Gerilmişti, kaşlarına benzer senin.
Benzetilemezsin bu göklere erişen serviye sen,
*Boyu posu servinin, boyuna benzer senin.*³⁴

İlk Farsça manzum kahramanlık anlatısı türü eseri yazmış olan şair olarak bilinen Dakikî, gençlik yıllarında Samanîler döneminde kaynaklarda aktarılan talihsiz bir olayda kölesi tarafından öldürülmüş olup sözü ve şiirinin gücünü genç yaşta ölmesi nedeniyle **Rudekî**, **Şehîd** ve **Kısaî**'nin şiiri gücüne ve düzeyine ve erginliğine eriştirememiş olsa da, Fars kahramanlık şiirinin en çekici örneği olarak kabul edilen ve de özgün bir yere sahip olan çok önemli eseri *Goştâspnâme* ile Fars şiirindeki önemli makamını her zaman korumaktadır.³⁵

Bütün bunlarla birlikte ondan sonra yaşamış bazı şairlerin ifadelerinden ve bazı tezkireler ile birtakım sözlüklerdeki dağınık dizelerinden onun şairliğe ve şiire çağın geleneksel ve yaygın töresi gereği övgü şiirleriyle başladığı anlaşılmaktadır. Yine söz konusu şiirlerinden, aynı çağda

³⁴ Safâ, *Târîh-i Edebiyyât*, I, 417; Razî, *el-Mucem* (Kazvinî), s. 181; Lazard, *Eşâr-i Perâkende*, s. 147; Şemisâ, *Seyr-i Gezel Der Şi'r-i Fârsî*, s. 18.

³⁵ Zerrînkûb, *Bâ Kârvân-i Hulle*, s. 19.

ya da yakın zamanlarda yaşamış şairlerin dizelerindeki onunla ilgili işaretlemlerden şiirlerinde övdüğü kişilerin isimlerine de ulaşılmaktadır.

Günümüze çok azı gelebilmiş olan övgü şiirleri, yaşadığı çağın geleneğine göre doğa tasvirleri, tagazzül, memduhunu konu alan abartılı övgülere yer vermektedir. Yine zamanımıza kadar gelmiş bazı gazel ve kıta örnekleri de onun **Katrân-i Tebrizî** ve **Nâsır-i Husrev** dönemine kadar var olan, ancak sonraları ortadan kaybolmuş divanın, diğer şairlerin divanları gibi gazel, kaside, kıta ve diğer şiir türlerine yer veren şiirlerle dolu olduğunu göstermektedir. Bazı şiirlerinde Rudekî'nin etkisi açıkça görülür.³⁶

Dakikî'den sonraki çağlarda yaşamış ünlü şairler onu büyük şairler kategorisinde değerlendirirler, şiirini över, divanının bir nüshasını edinirlerdi. Onun şiir tarzını ve üstün özellikli şiirlerini örnek alırlardı. Örneğin Nâsır Husrev, *Sefernâme*'sinde onunla ilgili şunları söyler: "*Teb-riz'de Katran adlı şairi gördüm. Güzel şiir söylüyordu. Ancak Farsçayı iyi bil-miyordu. Yanıma geldi, Mencik ile Dakikî'nin divanlarını getirdi. Okudu, şiir-leri okurken anlayamadığı yerleri bana soruyordu. Ben de anlamadığı yerleri ona anlatıyordum. Söylediklerimi yazdı, bana kendi şiirlerini de okudu.*"³⁷

Dakikî'nin yaşadığı çağlar Horasan'da şiirin çok değerli olduğu, eski İran'a ait değerlerin yeniden canlandırıldığı dönemlerdir. Fazla göze çarpmayan, ancak alttan alta renk vermeden ilerleyen ve her geçen gün gelişen Şuûbî düşünceleri, zihinlerde Arap karşıtı bir hareketi derinden kök salarak işlemekteydi. Eski gelenekler, klasik değerler dikkate değer bir kabul görek unutuldukları yerlerden bir bir gün yüzüne çıkartılıp yeni bir sunumla sergileniyordu. **Rûdekî** ve **Şehîd-i Belhî** gibi yetenekli yeni şairlerle, seçkin bir format ve yeni bir tarza kavuşan Fars şiiri, eski İran kültürünün unutulmuş geleneklerini, **Muhammed b. Vasîf**, **Bassâm-i Kurd** ve **Hanzala-yi Bâdgîsî** gibi şairlerin Arap edebiyatından almış olduklarının yerine oturtuyordu. Genç olmasına rağmen Rûdekî ile Şehîd'in miras bıraktıklarından nasiplenen Dakikî, özgün sadeliğinden ödün vermeden yaratıcı hayal gücü, akıl ve duygu dünyasında harmanladığı düşüncelerini dizelerine yansıtıyordu.³⁸

³⁶ Zerrînkûb, *Bâ Kârvân-i Hulle*, s. 20.

³⁷ Nâsır Husrev, *Sefernâme*, s. 125 ; Debîrsiyakî, *Pîşâhengân-i Şî'r-i Pârsî*, s. 101.

³⁸ Zerrînkûb, *Bâ Kârvân-i Hulle*, s. 20-21.

Övgü şiirinde Rudekî kadar başarılı olmasa da edebî kişiliğinin güçlülüğü ve parlaklığı onu Rudekî'den sonraki ululuk makama oturtmaktadır. *Şahnâme* yazmaya başlamış olması, onun da Rudekî gibi İran ulusal kimliği ve ulusal değerlerine, İran kültürü ve uygarlığına olan derin bağlılığı ve özellikle o çağlarda yabancıların saldırıları karşısında öz değerlerine sahip çıkma ve onları koruma konusundaki hassasiyetini göstermektedir. Güçlü ihtimallerle Zerdüşt inancıyla bağlılığının da bu konuda derin etkileri olmalıdır.³⁹

Doğrusu Dakikî olağanüstü yetenekli bir doğa ressamı diye niteleyebileceğimiz, aşk şarkıları söyleyen, aşk şiirleri yazan, aynı zamanda şiirleriyle hükümdarları öven bir şairdi. Günümüze kadar gelmediği başarmış şiirleri onun ne denli başarılı bir sanatkar, ince anlamları dizelerinde bezeyerek sunan bir söz ustası olduğunun kanıtıdır. Yaşadığı çağın ve daha sonraki çağların ünlü şair ve edebiyatçıları onun ululuğunu ve şiirdeki ustalığını övgü ve saygıyla yad ederler.

Ğazâyirî-yi Razî, Suzenî, Edîb Sabir-i Tirmizî, Muizzî ve daha nice ünlü söz ustası onu şiirlerinde övgüyle ve saygıyla anmışlardır. Dakikî'nin şiirinin yankıları, şiirdeki makamının yüceliği kısa sürede o çağların geniş coğrafyalarına, Farsça konuşulan her yere yayıldı.⁴⁰

Dakikî'nin elimizdeki dağınık şiirlerinde geçen bazı kelimeler birçok sözlükte kullanılmayan terk edilmiş kelimelerin örnekleri olarak yer almaktadır. İlk bakışta bu tür kelimelerin şair tarafından ustalık ve bilgelik göstergesi olarak kullanıldığı anlaşılabilir. Ancak söz konusu kelimelerin şairin yaşadığı ve şiirlerini yazdığı çağda kullanımda olup olmadığını bilmiyoruz. Bunun yanı sıra bu tür kelimelerin şairin elimizde olmayan şiirleri de dikkate alındığında toplam şiirlerinin yüzde kaç olduğunu da bilmiyoruz. Bu oran da kullanılmayan kelimeler lehine yüksek çıksa bile o dönemler benzer kelimeler diğer şairlerin divanlarında da görülmektedir. Bu yüzden Dakikî gibi ünlü bir şairi terk edilmiş kelimeleri kullanmaya eğilimli bir şair olarak değerlendiremeyiz. Öte yandan Dakikî'nin şiirlerinde kullandığı vezinler genellikle doğal ve yaygın vezinlerdir.⁴¹

³⁹ Zerkânî, *Târîh-i Edebî-yi Îrân*, s. 365; Djalal Khaleghi-Motlagh, Daqîqî, Abû Mansûr Ahmad", <http://www.iranicaonline.org>.

⁴⁰ Dakikî, *Divân*, s. 21-23.

⁴¹ Dakikî, *Divân*, s. 23.

Dakikî'nin şiir tarzı Horasan şiir tarzıdır. Şiirleri IV./X. yüzyıl Samanî dönemi şiiri özellikleri taşır. Konuları açısından doğa betimlemeleri, abartısız, tekellüfsüz övgülere yer verir. Bu dönem şiirlerinde yaygın olarak şarap, gül, bağ bahçe ve bahar tasvirleri, bilgi, akıl, sevgilinin yüzü, yanağı, zülüflerini konu olan şiirler çok yer alır. Yine bu dönem şiirinde övgü şiirlerinde derin ve yaygın abartılara rastlanmaz. Memduha yapılan övgüler onun gerçek vasıflarına dayanır. Şiirlerde dillendirilen aşk henüz mecazi aşktır ve tasavvuf şiirleri oldukça azdır.⁴²

Bu dönem şiirinde kullanılan kelimeler ilkel ve asil kelimelerdir. Bu dönemde şairlerin kullandıkları Arapça kelimelerin oranı da oldukça fazladır. Alabildiğine sade ve doğal, algılanabilir teşbihler dikkat çekerken, kelimeler ve tamlamalar daha çok gerçek anlamlarında şiirde yer almıştır. Şair düşünce ve duygularını sade, süslemeden uzak ve tekellüfsüz bir şekilde dillendirir.⁴³

Dakikî'nin günümüze gelmiş dizelerinden edebî eleştiri konusunda iki önemli nükte dikkat çeker. Ondan günümüze gelen şiirleri az olsa da edebiyat ve şiire bakış tarzını anlamamızda yeterli olacak düzeydedir. Söz konusu dizelerinden onun inançları, duyguları ve düşünceleriyle ilgili tespitlerde bulunma imkanı vardır. Zihninde ve duygularındakini olduğu gibi açık açık dizelerine yansıtmuş Dakikî gibi bir başka şiir fazla görülmez. Bin dizelik *Goştâspnâme*'si de onun edebî görüşlerini anlama konusunda önemli bilgiler vermektedir. Firdevsî'nin bu bin dize hakkındaki görüşleri de bu konuda birtakım ipuçları vermektedir. Firdevsî ünlü eseri *Şahnâme*'ye aldığı bu bin dizenin öncesinde ve sonrasında Dakikî'nin şairliği, şiirinin yeteneği, ustalığı ve şiirinin diliyle yapısal özellikleri konusunda yaptığı son derece zarif ve nezaketli eleştirisinin yanı sıra onun kişisel ve şairsel özelliklerine de değinmektedir.⁴⁴

Dakikî'ye göre şiir, her şeyden önce ve her şeyden daha çok özellikle aşk ve güç alanlarında gönülden dökülüp gelen en güzel ve en sade sözlerdir. Ancak bu iki konu ve Dakikî'nin edebî görüşlerini dillendirdiği öteki konu da güzel bir şiirin nasıl olacağının ölçüleriyle birlikte şairliğinin mükemmel modelini tanıtmak, bir diğer amacı da şiir ve sanatını şiir sanatında mükemmel bir kişilik olarak tanımladığı kişiyle karşılaştırarak

⁴² Dakikî, *Divân*, s. 23.

⁴³ Dakikî, *Divân*, s. 24.

⁴⁴ Mohebbetî, *Ez Manâ Tâ Sûret*, I, 484.

akıllıca değerlendirmektir. Dakikî bir yerde de o çağlarda şiirin ana temalarından biri olan övgü konusunu öne çıkararak karşılaştırmalı bir şekilde Rudekî'nin şiiri dışında övgü şiirinin bütün özelliklerini taşıyan bir şiir görmediğini belirtir. Hemen ardından da bu iddiasının gerekçesini dillendirerek Rudekî'nin övgü şiirleri ve aşk temalı şiirlerindeki şaşırtıcı başarısını ve bu daldaki öncülüğünü niteler. Oldukça anlamlı bir örneklemeyle de kendi övgü şiirinin düzeyiyle Rudekî'nin övgü şiirleri düzeyinin aynı olduğunu söyler. Birçok şairin asla yanaşmadığı adaletli bir yargılamayla kendisini Rudekî karşısında bir makama yerleştirir ve makamlarının niteliğinden söz eder.

Dakikî'nin günümüze kadar gelmiş şiirleri arasında kaside, gazel, kıta ve dağınık haldeki beyitleri vardır. Bu şiirleri özellikle *Lubâbu'l-elbâb* olmak üzere *Mecmau'l-fusahâ* gibi değişik tezkirelerde; *Târîh-i Beyhakî*, *Tercumânu'l-Belağ*e, *Hadâyiku's-sihr*, *el-Mucem* gibi tarih ve edebiyat kitaplarıyla başta *Luğat-i Furs* olmak üzere birtakım sözlüklerde yer almaktadır. Söz konusu kaynaklarda aktarılan şiirleri Dakikî'nin son derece güçlü ve yetenekli bir söz ustası olduğunu, hayal gücünün alabildiğine geniş olduğunu, dilinin sadeliği ve akıcılığını kanıtlamaktadır.⁴⁵

Dakikî, kahramanlık şiirlerinin ikinci büyük usta şairi olarak ulusal kahramanlık şiiri yazma dalında ad bırakmıştır. Bu türün bir sonraki ve en doruktaki ismi Firdevsî, onun *Şahnâme*'sinden yaklaşık bin dizeyi bir harfine bile dokunmadan ünlü *Şahnâme*'sine alarak günümüze gelmesini sağlamıştır. Büyük bir ihtimalle onun Zerdüşt inancı bağlılarından olması nedeniyle eserine koyu Zerdüşî renkler taşıyan Goştasp-Ercasp hikayesiyle başlamıştır. Ancak kötü talihi diğer kahramanlık anlatılarını yazmasına fırsat vermemiştir.⁴⁶

Rudekî'den sonra ve Firdevsî'den önce Dakikî hem şiirinin güçlülüğü ve hem de günümüze kadar gelmiş olan eserleri açısından IV./X. yüzyılın en önemli şairi olarak kabul edilir. Elimizdeki şiirleri arasında bin küsur beyitlik bir mesnevi İran mitolojik tarihinin bir bölümünü konu almaktadır. Bu mesnevisi dışında kıta ve kasidelerden oluşan birkaç yüz dizesi vardır. Şiirlerinde gazel ve tagazzüle eğilim açıkça görülür. Onun hayal gücünün ne denli derinlikli ve zengin olduğu da kendisinden kal-

⁴⁵ Safâ, *Târîh-i Edebiyyât*, I, 412.

⁴⁶ Zerkânî, *Târîh-i Edebî-yi Îrân*, s. 399; Djalal Khaleghi-Motlagh, Daqiqî, Abû Mansûr Ahmad", <http://www.iranicaonline.org>.

mış olan mesnevisi dışındaki dizelerinde aranmalıdır. Kahramanlık anlamı şiirlerindeki hayal gücü, Firdevsî'nin *Şahnâme*'siyle karşılaştırıldığında onun yanında zayıf kalmaktadır.

Dakikî, tasvirde de çok güçlü değildir. Çağdaşı olan şairlerin dizelerinde yoğun olarak yer alan istiare ve teşbihten tutun da kahramanlık şiirlerinin olmazsa olmazlarından olan nitelendirmelerdeki iğraklara kadar sanatlar onun şiirinde parlak ve ışıldayan türden değildir. Özellikle belirtildiği gibi kahramanlık şiirlerinde tam da şaha kalkarak kendini göstereceği iğrak yoğunluğu açısından şiiri zayıftır.⁴⁷

Ancak *Goştâspnâme* adlı mesnevisi dışındaki şiirleri yaşamış olduğu çağa ve diğer şairlere göre daha yüksek kalitede ve daha ustacadır. Buradaki şiir kalitesi ve ustalığı *Goştâspnâme*'deki zayıflığı telafi etmektedir. Gazelleri ve tagazzüllerinde çok güzel hem doğa ve hem de insan tasvirleri dikkat çeker. Bu tür şiirlerindeki tasvirler alabildiğine canlı ve dinamik, aynı zamanda bu dönem şiirinin özelliklerini bütünüyle göstermektedir. Bu şiirlerinde hayatın coşkusu ve canlılığı tasvirlerinde bolca görülür: “*Bulut yeryüzüne ilkbahar elbisesi giydirir*”, “*ağaç cennet hurisi güzelliğindedir*”, “*evren bir tavus kuşu gibidir*”...⁴⁸

Dakikî'nin şiirlerinde Zerdüşt kültürü ve eski İran mitolojik öğelerinin derin izleri görülür. Bütün bunlar da onun Zerdüştî olduğu düşüncelerini güçlendirmektedir. Eski İran mitolojisine işaretlerde bulunan bu tür şiirler onun çağdaşı şairlerin dizelerinde çok az rastlanan temalardır.⁴⁹

Dil konusunda da Dakikî yeni bir şey ortaya koymuş, Farsçayı Arapçanın yoğun etkisinden çekip almış, aynı zamanda kendisinden sonra gelen Firdevsî'ye de kahramanlık şiirlerinde hangi dilin kullanılması gerektiğini göstermiştir.

کاشکی اندر جهان شب نیستی

تا مرا هجران آن لب نیستی

زخم عقرب نیستی بر جان من

⁴⁷ Kedkenî, *Suver-i Hiyâl Der Şir-i Fârsî*, s. 424-26.

⁴⁸ Kedkenî, *Suver-i Hiyâl Der Şir-i Fârsî*, s. 426-27.

⁴⁹ Kedkenî, *Suver-i Hiyâl Der Şir-i Fârsî*, s. 428; Şemîsa, *Sebķsinâsî-yi Şî'r*, s. 31.

گر ورا زلف معقرب نیستی
 ور نبودی کوکبش در زیر لب
 مونسم تا روز کوکب نیستی
 ور مرگب نیستی از نیکویی
 جانم از عشقش مرگب نیستی
 ور مرا بی یار باید زیستن
 زندگانی کاش یا رب نیستی
*Keşke evrende gece olmasaydı da,
 O dudaktan ayrılık olmasaydı.
 Akrebe benzeyen zülüfleri olmasaydı eğer
 Canımda akrep yarası olmazdı.
 Dudağımın altında yıldızı olmasaydı,
 Sabaha dek yoldaşım yıldızlar olmazdı.
 Yaradılışında iyilik olmasaydı,
 Canım onun aşkıyla yoğrulmazdı.
 Sevgilisiz yaşamalıysam eğer,
 Keşke Tanrım yaşamak olmasaydı.*⁵⁰

چشم تو که فتنه جهان خیزد از او
 لعل تو که آب خضر می ریزد از او
 کردند تن مرا چنان خوار که باد
 می آید و گرد و خاک می بیزد از او

⁵⁰ Avfî, *Lubâbu'l-elbâb*, II, 12; Safâ, *Târîh-i Edebiyyât*, I, 418; Lazard, *Eşâr-i Perâkende*, s. 163; Şemisâ, *Seyr-i Gezel Der Şir-i Fârsî*, s. 58.

*Gözün senin, dünyanın fitnesi dökülür ondan
Dudağın, hayat suyu dökülür ondan
Öylesine ezdiler tenimi ki rüzgar
eser ve toz toprak elenir ondan.*⁵¹

Onun tagazzülleri de, gazelleri de sadeliklerine rağmen her zaman akıcılıkları ve hoş nağmeleriyle dikkat çekseler de bu şiirlerinin birçok dizelerinde gençlik kokuları ve aşk deneyimleri açıkça görülmektedir. Her şeyi mubah görme eğilimlerinin yoğun olduğu bu gibi durumlarda ve zamanlarda genellikle toplumun genel adab ve kuralları dinlenmez, mutluluk, eğlence ve işret hiçbir sınırdan bitmek tükenmek bilmez. İşte bu şiirlerde de tam bu özelliklerin yansımaları görülür. Tagazzüllerinde doğa unsurları ve onların güzelliklerinden aldığı zevki özgün ve ince aşkı da yine aşkın sözleriyle tatlı sesiyle dillendirir.

O çağların işgalcileri ve serüven peşinde koşan güçlerinin psikolojik durumları da şairin dizelerinde yansımaları bulur. Örneğin Ziyarîler ve Büveyhîler hanedanları hükümdarlarının hangi yollarla hükümdarlığa eriştikleri ve gücü ele geçirdikleri düşünülürse, bu ulu söz ustalarının tespitlerinin ne denli yerinde ve doğru olduğu görülecektir. Böylesi hükümdarlar ve güç sahiplerinin güçlü savaşçıları ve maddi desteklerle hükümdarlık makamlarını nasıl ele geçirdikleri ve hükümdarlıklarının da nasıl yel hızıyla gelip geçtiği ve yıkıldıkları görülür.⁵²

ESERLERİ

1. DİVAN

Dakikî'nin **Muhammed Cevâd-i Şeriat** tarafından yayınlanan *Divân'*ında *Goştâspnâme*si ile diğer birtakım kaynaklardaki dağınık şiirleri bir araya toplanmıştır. *Divân-i Dakikî-yi Tûsî* adıyla yayınlanan *Divân'*ın Birinci Bölüm'ü, *Goştâspnâme-yi Dakikî* adıyla şairin kaleme aldığı ve 1.022 dizesi günümüze kadar gelmiş *Goştâspnâme'*ye yer vermek-

⁵¹ Dakikî, *Divân*, s. 107 (beyit; 1259-60); Lazard, *Eşâr-i Perâkende*, s. 167; Şemîsa, *Seyr-i Rubâi*, s. 55.

⁵² Berthels, *Târîh-i Edebiyyât-i Fârsî*, I, 251.

tedir. İkinci Bölüm'de, "Eşâr-i Perâkende-yi Dakikî" başlığı altında şairin kasideleri, gazelleri ve kıtaları yer almaktadır. Bu bölümdeki dize sayısı ise, 367'dir. Üçüncü Bölüm'de ise şairin değişik eserlerde aktarılan 33 dizesi vardır. Dakikî'nin *Divân*'ının bu baskısında toplam 1.422 dize bulunmaktadır.

Divân'ın Dördüncü Bölümü, dipnotlara yer verirken, Beşinci Bölüm'de şairin bütün dizelerinin açıklamaları yapılmakta, Altıncı Bölüm'de ise divanda geçen bütün kelimelerin sözlüğü yer almaktadır.⁵³

2. GOŞTÂSPNÂME

Samanî emiri Nûh b. Mansûr'un 365/976 yılında tahta çıktığı günlerde Buhara'da çok ünlü şairler yaşamaktaydı. Bunlar arasında Dakikî de bulunuyordu. Ünlü şaire *Şahnâme*'nin nazmedilmesi görevi de o günlerde verildi. Bazılarına göre Dakikî bu eserin 20.000 dizesini bazılarına göre de bugün Firdevsî'nin *Şahnâme*'sinde yer alan 1.000 kadar dizesini tamamlayabildi.⁵⁴

Dakikî'nin *Şahnâme*'sinden kalan bu bölümde, Zerdüş'tün ortaya çıkışı; Goştâsp ve Lohrâsp ile diğer İran ulularının onun dinine nasıl inandıkları ve bu hükümdarlarla ilgili gelişmeler aktarılır. Ancak daha sonra Turan hükümdarı Ercâsp onların bu dine inandıklarını öğrenince Goştâsp'a bir mektup yazarak onun bu inanıştan vazgeçmesini, böyle yaparsa kendisine bol bol bağışlarda bulunacağını, dediğini yapmazsa bir iki ay içinde gelip ülkesini yerle bir edeceğini, Türklerden ve Çinlilerden ordularıyla dünyanın altını üstüne getireceğini söyler. Bu mektup karşılığında Goştâsp da ona başı dik ve yiğitçe bir cevap verir. İsteklerini sert bir dille reddeder ve dediğini kabul etmez. Aralarında uzun ve çetin savaşılar başlar. Sonunda Goştâsp zafere erişir.

Firdevsî'nin ifadelerine göre; Samanî hükümdarı Nûh b. Mansûr *Şahnâme*'yi yazma görevini Dakikî'ye vermişti. Dakikî'nin yaygın görüşe göre şarap içerken kölesi tarafından öldürüldüğü de herkesçe bilinmektedir. Ancak ünlü şairin bu kitabı yazma projesini kafasında olgunlaştırdığı dönemlerde bu işin güçlü ve yetkili kişiler karşısında nasıl bir mey-

⁵³ Dakikî-yi Tusî, *Divân-i Dakikî-yi Tûsî* (Muhammed Cevâd-i Şerîat), Tahran 1373 hş.

⁵⁴ Şiblî-yi Numanî, *Şi'ru'l-Acem*, I, 38.

dan okuma olduğunu gördüğümüzde şu kaniya varabiliriz: Klasik dönem yazarları Dakikî'nin yaptığı işin kurbanı olduğunu söyleyerek bunu da egemen yetkililer lehine saklamaya çabalamış olamazlar mı? Sonuçta Firdevsî “Şair her zaman kötülerle savaş içerisinde olur.” sözünü boşuna söylememiştir. Firdevsî kendisi de her kötülüğe girişebilecek bu kötü düşünceli çevrelerin düşmanlığını görmüştü. Ancak Dakikî konusunda ki bu değerlendirme henüz kanıtlanamamıştır.⁵⁵

Dakikî'nin ünlü yapıtı *Goştâspnâme*'nin tamamıyla günümüze kadar gelebilmiş olmasını da Firdevsî'nin *Şahnâme*'sinin içerisine tam metin olarak alınması sağlamıştır. Eğer Firdevsî gibi büyük bir şair onun bu eserini *Şahnâme*'sine almış olmasaydı, Dakikî'nin bu eserinin durumu farklı olurdu.⁵⁶

Dakikî'nin Firdevsî'nin *Şahnâme*'sinde aktarmış olduğu bin beyit dışında yine mütekârib vezninde kahramanlık konulu olarak belki de ayrı bir *Şahnâme* de yazmış olduğu düşünülebilir. Çünkü şaire ait aynı vezinde aynı konuda kahramanlık içerikli birtakım beyitler değişik eserlerde aktarılmakta, ancak bunların hiçbiri *Goştâspnâme* adı verilen söz konusu bin dize içerisinde yer almamaktadır.⁵⁷ Muhammed Cevâd-i Şeriat tarafından yayınlanan *Divân-i Dakîkî-yi Tusî*'de *Goştâspnâme* toplam 1022 dizedir.⁵⁸

Gerçekte Dakikî kaside ve gazel türlerinde son derece usta bir şair olmasına rağmen *Goştâspnâme*'de bu başarısını gösterememiştir. Bunun en büyük gerekçesi de bu eserini yazarken yararlandığı metne çok sıkı bağlı kalması ve onun etkisinden kurtulamamış olmasıdır. Firdevsî de bildiğimiz gibi böylesi bir metinden *Şahnâme*'yi yazarken yararlanıyor ve imkanlar ölçüsünde o metindeki konuların ayrıntılarından biraz uzak kalarak kelimeler üzerinde yoğun olarak oynuyor, kendi sözcüklerini onların yerine kullanarak ustalığı ve yetenekleriyle farklı bir metin ortaya çıkarıyordu. Ancak Dakikî kullandığı kaynaklardan aldığı cümleleri hiç değiştirmeden en küçük bir müdahale dahi etmeden aynen tekrarlıyordu. Bu yüzden anlatılarını çok kısa ve genellikle bir, üç ya da dört

⁵⁵ Berthels, *Târîh-i Edebiyyât-i Fârsî*, I, 252.

⁵⁶ Zerkânî, *Târîh-i Edebî-yi Îrân*, s. 366.

⁵⁷ Safâ, *Târîh-i Edebiyyât Der Îrân*, I, 414; Furuzânfer, *Târîh-i Edebiyyât-i Îrân*, s. 111.

⁵⁸ Dakikî, *Divân*, s. 47-92.

dizeyle dillendirmektedir. *Goştâspnâme*'nin bazı bölümlerinde özellikle Dakikî'nin elindeki mensur metinden yoğun olarak aktarmasıyla söz konusu metin kaybolmadan günümüze erişmiştir.⁵⁹

Dakikî'nin *Goştâspnâme*'sinde bir kahramanlık anlatısında bulunması gereken çeşitlilik gözlenmez. Kahramanların çoğu bir tek tip imiş gibi betimlenirler. Bazı kelimeler ve bileşikler öylesine çok tekrarlanır ki, insan zihnini yorar. Bu tekrarlar bir edebî metinde bulunması gereken tekrarlardan oldukça fazladır.

Firdevsî'nin *Şahnâme*'sinde aktardığı Dakikî'ye ait bin beyit şu dizele-
lerle başlar:

چو گشتاسپ را داد لهراسپ تخت
 فرود آمد از تخت و بر بست رخت
 به بلخ گزین شد بران نوبهار
 که یزدان پرستان بدان روزگار
 مران جای را داشتندی چنان
 که مر مکه را تازیان این زمان
 بدان خانه شد شاه یزدان پرست
 فرود آمد از جایگاه نشست
 بیست آن در آفرین خانه را
 نماند اندرو خویش و بیگانه را
 بپوشید جامه پرستش پلاس
 خرد را چنان کرد باید سپاس
 بیفگند یاره فرو هشت موی
 سوی روشن دادگر کرد روی

⁵⁹ Safâ, *Hemâseserâyî*, s. 176-178;

همی بود سی سال خورشید را
برینسان پرستید باید خدای
نیایش همی کرد خورشید را
چنان بوده بد راه جمشید را
چو گشتاسپ بر شد به تخت پدر
که هم فر او داشت و بخت پدر
به سر بر نهاد آن پدر داده تاج
که زیننده باشد بر آزاده تاج
منم گفت یزدان پرستنده شاه
مرا ایزد پاک داد این کلاه

*Lohrâsp tahtını oğlu Goştâsp'a bırakınca,
kendisi tahttan indi ve yükünü tuttu.*

Sonra da Belh şehrindeki Neobahar Ateşkedesi'ne gitti.

*O zamanlar Yazdan'a inananlar,
şimdi Arapların Mekke'ye verdikleri, kadar
o tapınağa önem verirlerdi.*

Yezdan'a tapan o ulu hükümdar, o tapınağa gitti

ve orada bir tapınak bir ateşkede yaptırdı.

Sonra da o ibadet evinin kapısını kilitletti

ve hiç kimsenin içeri girmesine izin vermedi.

İbadet elbiselerini, yün elbiseleri giyindi.

Doğrusu Tanrı'ya ibadet ancak Lohrâsp'ın yaptığı gibi yapılmalı!

Hükümdarlık bileziğini çıkardı, saçlarını kestirdi.

Bütün kötülüklerden arı ve adaletli Tanrı'nın huzuruna yöneldi.

Otuz yıl onun huzurunda bulundu.

Gerçekte Tanrı'ya da işte böyle tapılmalı.
 Hiç durmadan güneşe ibadet ediyordu.
 Cemşîd'in de yolunu takip ederek onun Tanrısına tapıyordu.
 Babası kadar güçlü ve babası gibi
 bahtlı Goştâsp tahta çıkınca,
 babasının kendisine vermiş olduğu ve
 özgür hükümdarlara çok da güzel yakışan tacı giydi:
 "Ben Yazdan'a inanan bir hükümdarım.

Bu tahtı da, bu tacı da bana veren o her kötülükten arı Tanrı'dır!" dedi.⁶⁰

Goştâspnâme'nin son bölümü ise şu dizelere yer verir:

کدامست مردی پژوهنده راز
 که پیماید این ژرف راه دراز
 نراند به راه ایچ و بی ره رود
 ز ایران هراسان و آگه رود
 یکی جادوی بود نامش ستوه
 گذارنده راه و نهفته پژوه
 منم گفت آهسته و نامجوی
 چه باید ترا هرچ باید بگوی
 شه چینش گفتا به ایران خرام
 نگهبان آتش ببین تا کدام
 پژوهنده راز پیمود راه
 به بلخ گزین شد که بد گاه شاه

⁶⁰ Firdevsî, *Şahnâme* (Moskova Baskısı), I, 889-890.

ندید اندرون شاه گشتاسپ را
پرستنده‌ای دید و لهراسپ را
بشد همچنان پیش خاقان بگفت
به رخ پیش او بر زمین را برفت
چو ارجاسپ آگاه شد شاد گشت
از اندوه دیرینه آزاد گشت
سر آن را همه خواند و گفتا روید
سپاه پراگنده گرد آورید
برفتند گردان لشکر همه
به کوه و بیابان و جای رمه
بدو باز خواندند لشکرش را
گزیده سواران کشورش را

İçinizde bu uzun, sıkıntılı ve ıssız yolu aşıp

bu sırları araştırıp çözecek biri var mı?

Bilinmeyen gizli yollardan giderek

İranlılardan haber getirecek casus biri var mı?!"

Aralarında Sutûh adında bir büyücü vardı;

yol bilen, gizlileri araştırıp ortaya çıkaran biriydi.

*Hemen ortaya atılarak: "O aradığın benim,
ne yapmam gerektiğini söyle şimdi bana!" dedi.*

Çin hükümdarı ona: "İran'a git!

Bak bakalım ateşin koruyucusu İran hükümdarı nerede?

Casus Sutûh hemen yola çıktı;

Goştâsp'ın sarayının bulunduğu güzel Belh şehrine gitti.

*Orada Hükümdar Goştâsp'ı göremedi;
 sadece Lohrâsp ile mûbedleri gördü.
 Hemen geri döndü, Çin hakanına gidip gizliden
 gizliye öğrendiklerini ve bütün gördüklerini bir bir anlattı.
 Ercâsp bütün bunları duyunca çok sevindi;
 artık eski üzüntülerinden kurtuldu.
 Bütün büyükleri ve kumandanları çağırdı:
 "Gidin ve dağınık orduları bir araya toplayın!" dedi.
 Ordunun yiğitleri de dağlara,
 ovalara ve çöllere giderek,
 hükümdarın ordularını,
 seçkin savaşçılarını topladılar.⁶¹*

İşte burada Dakikî'nin anlatımı birden kesilmekte ve "Turanlı Ercâsp'ın ikinci savaşına hazırlık yaptığı", "yüz bin asker toplama girişimi" gibi ifadeleri ardından bir anda kopmakta ve anlatımın akışından da şairin beklenmedik bir olayla karşı karşıya kaldığı anlaşılmaktadır.

Firdevsî, Dakikî'nin bin dize civarındaki bu ünlü manzumesini *Şahnâme'*sine almış, insaflica onun bazı yönlerini eleştirmiş, onun kahramanlık anlatıları konusunda kendisinden önce ve ilk çalışmayı yapmış olmasıyla da saygıyla anılması gerektiğini belirtmiş, bu saygısını onun bu konuda yazmış olduğu ilk bin dizesini *Şahnâme'*sine almakla da göstermiş, ancak eleştirirken onun eserini *Şahnâme'*sinden daha alt düzeyde göstermiştir. Dakikî'in yetenekleri daha çok mensur rivayetleri şiir diline aktarması konusunda öne çıkmaktadır. Firdevsî bütün bu kahramanlık anlatılarında hikayelerin ruhlarına tam bağlı kalarak, onları geliştirip düzenleyerek son derece güzel ve bezekli olarak sanki o hikayelere yeni bir tat ve yeni bir boyut kazandırarak, yeni bir ruh üfürmüş, İran ulusal anlatılarına sonsuzluk kazandırmıştır. Bununla birlikte Dakikî'nin değişik kaynaklarda yer alan dağınık şiirleri ve divanındaki şiirinde sanatkar kişiliği ve şairliğinin ne denli derinlikli olduğunu gösteren en önemli

⁶¹ Firdevsî, *Şahnâme* (Moskova Baskısı), I, 927-928.

özelliklerinden biri aşk şiirleri; o şiirlerindeki güzellik betimlemeleri, doğa betimlemeleri dikkat çeker. Dakikî'nin yaşadığı dönemlerde şairler, doğayla, doğa öğeleriyle gönülden ilgilenen ve doğa öğelerinden ilham alan güçlü şairlerdir. Dolayısıyla Dakikî'nin şiirlerinde de bütün bu doğa öğelerinin bütün yönleriyle en güzel şairane betimlemeleri alabildiğine dikkat çeker.

Karanlık gece, zülüflerine benzer... diye başlayan gazelinde şair sevgilinin teninin bütün öğelerini doğa öğelerine ya da bilinen nesnelere benzetmiştir.

Firdevsî Dakikî ve *Goştâşpnâme'*siyle ilgili *Şahnâme'*de şunları söyler:

Firdevsî'nin Dakikî'yi eleştirmesi:

چو این نامه فتاد در دست من
 به ماه گراینده شد شست من
 نگه کردم این نظم سست آدمم
 بسی بیت ناتندرست آدمم
 من این زان بگفتم که تا شهریار
 بداند سخن گفتن نابکار
 دو گوهر بد این با دو گوهر فروش
 کنون شاه دارد به گفتار گوش
 سخن چون بدین گونه بایدت گفت
 مگو و مکن طبع با رنج جفت
 چو بند روان بینی و رنج تن
 به کانی که گوهر نیابی مکن
 چو طبعی نباشد چو آب روان
 مبر سوی این نامه خسروان

دهن گر بماند ز خوردن تهی
 ازان به که ناساز خوانی نهی
 یکی نامه بود از گه باستان
 سخنهای آن برمنش راستان
 چو جامی گهر بود و منثور بود
 طبایع ز پیوند او دور بود
 گذشته برو سالیان شش هزار
 گر ایدونک پرسش نماید شمار
 نبردی به پیوند او کس گمان
 پر اندیشه گشت این دل شادمان
 گرفتم به گوینده بر آفرین
 که پیوند را راه داد اندرین

Bu mektup/Goştâsprîâme elime ulaştığında,

ağıma balıklar düştü, arzuma eriştim.

Bu manzumeye baktım, ancak birçok

dizesi biraz zayıf geldi bana;

Hükümdar Mahmud boş söylenmiş sözleri de

görsün diye yine de onun dizelerini burada aktardım.

Şimdi söze kulak veren hükümdara bunlar,

iki mücevhercinin sattığı iki mücevherdi; o daha değerlisini seçer.

Söz bu şekilde söylenmeliyse,

o zaman sen tenini ve ruhunu sıkıntıya sokup da böyle şiir yazma!

Ruhunda ve teninde böyle bir sıkıntıyı gördüğünde,

mücevheri olmayan ya da mücevher elde edemeyeceğin madeni kazma!

*Su gibi akan yeteneğin yoksa bu hükümdarlar kitabına el uzatma!
 Çünkü aç kalmak, yenilecek yemeklerin bulunmadığı,
 rahatsız edecek yemeklerin bulunduğu sofraları kurmaktan daha iyidir.
 Hikâyelerle dolu bir kitap buldum;
 İçindekiler İran hükümdarları ve kahramanlarını anlatıyordu.
 Mücevherlerle dolu bir kadeh gibiydi, ancak dağılmıktı,
 hiç kimse onları uyumlu ve anlamlı bir şekilde bir araya getiremezdi.
 Üzerinden altı bin yıl geçmişti; İnsanın
 geçmişe gitmesi mümkün olsaydı, bunu görür ve anlardı.
 Kimsede o bilgileri toplayıp su akıcılığında sunma cesareti yoktu.
 Buna erişme isteğinde bulunan mutlu gönülleri meraklandırıyordu.
 Bu görkemli işe el atan, bu eski kitabı su gibi akan
 bir dile aktaran değerli şair Dakikî'ye övgüler olsun.*

Dakikî'nin bin beyitlik manzum *Şahnâme*'sinde yer verilen birçok yerde konular İran kahramanlık anlatılarının en önemli kaynakları arasında yer alan Pehleviçe *Yâdgâr-i Zerîrân*'ın içeriğiyle hemen hemen aynıdır. Söz konusu eser aynı zamanda *Şahnâme-yi Ebû Mansûrî*'de Goştâsp destanının yazımında da kaynak olarak kullanılmıştır.⁶²

Zerdüşt inancının egemen olduğu dönemlerden günümüze kadar gelmiş önemli eserler arasında; Goştâsp'ın, Zerdüşt inancını yayma amacı güden, bütün çabaları ve kahramanlıklarına rağmen kardeşi Zerîr'in ölümüne de neden olan savaşlarına yer veren *Yâdgâr-i Zerîrân* ile Sasanî İmparatorluğu'nun kurucusu, mücadeleleri ve fedakârlıklarını konu alan *Kârname-yi Erdeşîr-i Bâbekân*'dır. Bu eserler Fars edebiyatının kökenleri ve temellerini oluşturmaları açısından son derece önemli metinlerdir.

Daha çok dinsel kahramanlık anlatısı rengindeki *Yâdgâr-i Zerîrân*, dinî içeriğinin yanı sıra kahramanlık hikayelerine de yer veren bir eserdir. İçerisinde *Şahnâme* ve aynı türden diğer kahramanlık konulu eserlerde

⁶² Safâ, *Târîh-i Edebiyyât*, I, 414; Mutlâk, Celâl Halikî, "Dakikî", *DZEF*, III, 205.

olduğu gibi savaş meydanlarının tasvirlerine de rastlanır. IV./X. ve V./XI. yüzyıllarda daha sonraki eserlerin edebî özelliklerini taşımasa da, bu ve var olabileceği düşünülebilen benzerleri V./XI. yüzyılda Pehlevî edebiyatında İran ulusal kahramanlık hikayelerini ortaya çıkarmaya başlayan ilk eserlerdir. *Yâdgâr-i Zerîrân*'ın ana teması, Zerdüşť inancı üzerinde ortaya çıkan İran-Turan savaşlarıdır. Eser, Fars edebiyatında son derece önemli yapıtlar arasında yer almaktadır.⁶³

Kral Goştasp'ın, Zerdüşť dinine girmesiyle başlayan mücadelelerin ayrıntılarına yer veren *Yâdgâr-i Zerîrân*, söz konusu hikayeleri aktarmasındaki öneminin yanı sıra, Sasanîler dönemi tarzını yansıtmaması ve bu dönem gelişmelerine ışık tutması açısından da dikkate değer. Pehlevîce metni, **Câmasp Asânâ**'nın *Mutûn-i Pehlevî/The Pahlavi Texts* adlı mecmuasında yayınlanmış olan eser (Bombay 1913), *Şâhnâme-yi Goştasp* ve *Şâhnâme-yi Pehlevî* adıyla da bilinir.⁶⁴

Bu iki metin arasındaki birçok benzerlikten birkaçı:

Yâdgâr-i Zerîrân: Savaş başladığında nice anne oğulsuz, nice oğul babasız, nice kardeş kardeşsiz, nice kadın kocasız kalırlar.

Goştâspnâme: “Evreni o zaman kararmış görürsün; yerler ateşe salınmış gökler duman kaplamış. Nice babasız kalmış oğullar görürsün, nice oğulsuz babalar.”

Yâdgâr-i Zerîrân: Camâsp Goştâsp'a şöyle der: Bu topraklar üzerinden kalk, ulular tahtına otur, ne olmalıysa belki de o olacaktır.

Goştâspnâme: Akıllı kişi yeryüzü hükümdarına şöyle dedi: “Güzel huylu, övgüye yaraşır hükümdar! Sen şu topraklardan kalk ve gel tahta otur. Bu görkemli hükümdarlığı yerle bir etme! Bu yazı Tanrının, bundan kaçış yok; evrenin tanrısı zalim değil!”⁶⁵

KAYNAKÇA

Avfî, Muhammed, *Lubâbu'l-elbâb* (yay. E. G. Browne), Tahran 1361 hş., I-II.

⁶³ Safâ, *Hemâseserâyî*, s. 140-141; Turâbî, *Târîh-i Edebiyyât*, s. 84; Vâhiddûst, *Nihâdînehâ-yi Esâtîrî*, s. 41; Boyce, M., “Ayâdgâr ī Zarērân”, *ÉIr.*, iranica.com.

⁶⁴ Şî'ru'l-'Acem, I, 100-101; Komisyon, *Târîh-i İrân*, III/1, 477; Tefezzulî, *Târîh-i Edebiyyât*, s. 268; Ekberzâde, *Şâhnâme ve Zebân-i Pehlevî*, s. 157.

⁶⁵ Dakikî, *Divân*, s. 16-17.

- Berthels, E. E., *Târîh-i Edebiyyât-i Fârsî* (çev. Sîrûs-i İzedî), Tahran 1373-1374 hş., I-II.
- Boyce, M., "Ayâdgâr ī Zarērân", *Eİr.*, iranica.com.
- Browne, Edward Granville, *A Literary History of Persia*, Cambridge 1924., I-IV.
- Browne, Edward Granville, *Târîh-i Edebî-yi İrân* (çev. Ali Paşa Salih), Tahran 2536 şş.
- Dakikî-yi Tusî, *Divân-i Dakikî-yi Tûsî* (Muhammed Cevâd-i Şerîat), Tahran 1373 hş.
- Debîrsiyâkî, Muhammed, *Pîşâhengân-i Şi'r-i Pârsî*, Tahran 1370 hş.
- Djalal Khaleghi-Motlagh, "Daqîqî, Abû Mansûr Ahmad", <http://www.iranicaonline.org>.
- Ekberzâde, Dâryûş, *Şâhnâme ve Zebân-i Pehlevî*, Tahran 1379 hş.
- Firdevsî, Ebu'l-Kâsım, *Şâhnâme* (Moskova Baskısı), Tahran 1385 hş., I-II
- Furûzânfer, Bediuzzamân, *Sohen u Sohenverân*, Tahran 1369 hş.
- Furuzânfer, Bediuzzamân, *Târîh-i Edebiyyât-i İrân*, Tahran 1386 hş.
- Hidâyet Rızâ Kulî Hân, *Mecma'u'l-fusahâ* (yay. Mezâhir-i Musaffâ) Tahran 1340 hş.
- Lazard, Gilbert, *Eş'âr-i Perâkende-yi Kadîmterîn Şuarâ-yi Fârsî Zebân*, Tahran 1341.
- Mohabbetî, Mehdî, *Ez Manâ Tâ Sûret*, Tahran 1388 hş., I-II.
- Mutemen, Zeynülabidîn, *Tahavvul-i Şi'r-i Fârsî*, Tahran 1371 hş.
- Mutlâk, Celâl Halıkî, "Dakikî", *DZEF*, III, 205.
- Nâsır Husrev, *Sefernâme*, (yay. Muhsin-i Hâdim), Tahran 1386 hş.
- Nizâmî-yi Arûzî, *Çehâr Makâle* (yay. Muhammed-i Kazvînî), Tahran 1364 hş.
- Razî, Emîn Ahmed, *Heft İklîm*, Tahran 1389 hş. I-III.
- Razî, Şems-i Kays, *el-Mucem Fî Meâ'yîr-i Eş'ârî'l-Acem*, (yay. Allâme Muhammed b. Abdulvahhâb-i Kazvinî), Tahran 1388 hş.
- Rypka, Jan, *History of Iranian Literature*, Dordrecht 1956.
- Safâ, Zebîhullâh, *Hemâseserâyî Der İrân*, Tahran 1367 hş.
- Safâ, Zebîhullâh, *Târîh-i Edebiyyât Der İrân*, Tahran 1371 hş.
- Şeffî-yi Kedkenî, Muhammed Rızâ, *Mûsîki-yi Şi'r*, Tahran 1273 hş.

Şefî-yi Kedkenî, Muhammed Rızâ, *Suver-i Hiyâl Der Şir-i Fârsî*, Tahran 1376 hş.

Şemîsâ, Sîrûs, *Sebkşinâsî-yi Şi'r*, Tahran 1374 hş.

Şemîsâ, Sîrûs, *Seyr-i Ğazel Der Şi'r-i Fârsî*, Tahran 1370 hş.

Şemîsâ, Sîrûs, *Seyr-i Rubâ'î*, Tahran 1374 hş.

Şiblî-yi Nu'mânî, *Şi'ru'l-'Acem/Târîh-i Şi'r ve Edebiyyât-i Îrân*, Tahran 1335 hş.

Tefezzulî, Ahmed, *Târîh-i Edebiyyât-i Îrân Pîş Ez İslâm*, Tahran 1376 hş.

Turâbî, Seyyid Muhammed, *Târîh-i Edebiyyât-i Îrân Pîş Ez İslâm*, Tahran 1373 hş.

Vâhiddûst, *Nihâdînehâ-yi Esâtîrî Der Şâhnâme-yi Firdevsî*, Tahran 1379 hş.

Zerkânî, Seyyid Mehdî, *Târîh-i Edebî-yi Îrân*, Tahran 1387 hş.

Zerrînkûb, Abdülhuseyn, *Bâ Kârvân-i Hulle*, Tahran 1372 hş.